

JACEK ZAUCHA

Uniwersytet Gdański
Instytut Morski w Gdańsku

POLSKA PRZESTRZEŃ BAŁTYCKA W KONCEPCJI PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU

Abstract *Baltic Sea Space of Poland in the Poland's Spatial Development Concept.* The paper discuss the issue of territorialisation of the sea space and its consequences for the policy making in Poland. Many countries have realised recently that in addition to the terrestrial territory they poses and/or administer also important parts of the adjacent seas. More conscious thinking about organised way of exploiting benefits of the sea space has given reason to the process called territorialisation of the sea space. It seems that the ultimate result will be mainstreaming of maritime issues into developmental policies at national and EU level *i.e.* also into EU cohesion policy. This process has been started recently in Poland by including the sea space into the newest *Poland's Spatial Development Concept* (Perspective). Sea space is integrated in the goal of maintenance of the spatial order and considered as a separate functional area of the country. It is also integrated in the discussion of some other topics at the level of diagnosis, description of the goals and in the vision. Thanks to that Poland has become among few EU countries that have managed to integrate sea space into the national system of spatial planning and management. The necessary adjustments of the law on spatial planning should follow. Equally important is to use the aforementioned effort for better articulating at international fora the most important Polish interests on the sea space development.

1. Terytorializacja polityki rozwoju

Szlachta i Zaleski (2009, s. 150) wskazują, że *rozwój społeczno-gospodarczy miał i ma wymiar terytorialny*. Włączanie wymiaru terytorialnego do głównego nurtu polityk wspierania rozwoju następuje na różnych poziomach przestrzennych: regionalnym, krajowym i europejskim.

W obecnym okresie programowania Europejska Polityka Strukturalna UE uległa przeorientowaniu w kierunku skutecznej realizacji Odnowionej Strategii Lizbońskiej i Strategii Göteborgskiej, co przyczyniło się do wzmocnienia jej wymiaru

terytorialnego (Szlachta 2009, s. 153) Formalnym tego wyrazem było podniesienie współpracy terytorialnej do rangi trzeciego kluczowego celu tej polityki i zmiana jej nazwy na Politykę Spójności. Traktat Lizboński nadał spójności terytorialnej równorzędne miejsce z wymiarem gospodarczym i społecznym tej spójności. Artykuł 3 Traktatu stanowi, że „Unia wspiera spójność gospodarczą, społeczną i terytorialną oraz solidarność między państwami członkowskimi”.

Postanowienia Traktatu Reformującego nie zostały w pełni skonsumowane w obecnej perspektywie programowania, należy więc sądzić, że zarysowująca się tendencja zmian zostanie utrzymana po 2013 r. Oznacza to synergiczne postrzeganie konkurencyjności regionów oraz spójności terytorialnej rozumianej jako tworzenie sieci „powiązanych ze sobą obszarów funkcjonalnych o różnej skali przestrzennej zapewniających mieszkańcom dostęp do pracy i usług społecznych niezbędnych dla rozwoju i zachowania kapitału ludzkiego i społecznego” (Szlachta, Zaucha 2010; zob. też Dutkowski 2009, s. 27; Markowski 2009). Wyrazem takiego podejścia jest raport Barca (2009), który proponuje terytorialne ukierunkowanie polityki regionalnej UE (*place based policy*). W toczących się obecnie pracach nad aktualizacją Europejskiej Agendy Terytorialnej wyraźnie daje się zauważyć tendencję do łączenia wątków regionalnych i przestrzennych czego wyrazem jest sytuowanie działań przestrzennych w szerszym spektrum procesów rozwojowych, w tym nie tylko europejskich lecz zarówno globalnych, jak i makroregionalnych (wielkie regiony paneuropejskie). Niektórzy badacze stawiają jednak zarzut, że w opisywanym procesie terytorializacji zbytnią wagę przywiązuje się do kwestii podziału nie doceniając znaczenia powiązań funkcjonalnych, przepływów i współdziałania oraz terytorialnych współzależności rozwoju (zob. np. Gorzelak 2009).

Na poziomie krajowym również następuje terytorializacja polityki rozwoju. Na przykład na Węgrzech podstawą średniookresowych dokumentów rozwojowych, w tym Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia stanowią dwa znowelizowane w 2005 r. dokumenty rządowe o charakterze długookresowym: *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju* (*Országos Területfejlesztési Koncepció*) oraz *Krajowa Koncepcja Polityki Rozwoju* (*Országos Fejlesztéspolitikai Koncepció*). Z nich wynikają bezpośrednio programy sektorowe i regionalne (przestrzenne), a przez dokumenty średniookresowe wywierają one również wpływ na programy operacyjne zarówno regionalne, jak i sektorowe (Botka, Peti 2009).

W Polsce trwają intensywne prace nad zmianą polityki rozwoju kraju. W projekcie *Krajowej Koncepcji Rozwoju Regionalnego* (*Krajowa Strategia Rozwoju...* 2009) uzasadnia się potrzebę wprowadzenia kompleksowego systemu integracji i koordynacji mających istotny wpływ terytorialny polityk publicznych z celami polityki regionalnej określonymi dla poszczególnych terytoriów. Podobne stwierdzenia można znaleźć w przyjętych przez rząd *Założeniach systemu zarządzania rozwojem Polski*¹ gdzie

¹ *Założenia systemu zarządzania rozwojem Polski*, dokument przyjęty na posiedzeniu Rady Ministrów 27 kwietnia 2009 r., obecnie trwają prace nad *Projektem Systemu Zarządzania Rozwojem Polski*.

wskazuje się na istotne mankamenty obecnego oderwania planowania przestrzennego od planowania społeczno-gospodarczego. Jak przewidują wspomniane *Założenia* oraz znowelizowana *Ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju* najważniejszym strategicznym dokumentem wskazującym trendy rozwojowe i wyzwania oraz określającym scenariusze rozwoju społeczno-gospodarczego ma zostać *Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju (DSRK)*. Strategia ta będzie równorzędnie traktowała aspekt przestrzenny i społeczno-gospodarczy. Operacjonalizacji założeń i rekomendacji *DSRK* wobec polskiej przestrzeni będzie służyć nowy dokument o charakterze operacyjnym – *plan zagospodarowania przestrzennego kraju*, który ma wspomagać realizację strategii rozwoju m.in. przez ustalenie przewidywanego rozmieszczenia inwestycji celu publicznego o znaczeniu międzynarodowym, krajowym i ponadregionalnym.

Najpełniej terytorializacja rozwoju zachodzi na poziomie subkrajowym (dla Polski zob. Pankau 2008, s. 177). W wielu krajach UE gminy nie widzą potrzeby posiadania strategii rozwoju społeczno-gospodarczego lub podobnych dokumentów, z reguły jednak dysponują planami przestrzennymi, które zawierają ich priorytety rozwoju. W Polsce gminy miejskie zwykle opracowują strategie rozwoju. Musi jednak niepokoić dające się często zauważyć przerwanie związku między planowaniem przestrzennym a społeczno-gospodarczym i instrumentalne oraz doraźne traktowanie tego pierwszego. Także wszystkie polskie województwa mają plany przestrzenne stanowiące pochodną i przestrzenne uszczegółowienie strategii regionalnych. Polityka rozwoju województw zwykle ma charakter kompleksowy łącząc wątki społeczno-gospodarcze i przestrzenne (Pankau 2009, s. 249-252). O słabości tej polityki często decyduje jednak warstwa instytucjonalna (wdrożeńiowa).

2. Polityka morska częścią polityki rozwoju – ciąg dalszy terytorializacji polityki rozwoju

Opisana wyżej terytorializacja polityki rozwoju wydaje się mieć dalszy logiczny ciąg w związku z coraz to intensywniejszym zagospodarowywaniem obszarów morskich. Proces ten doprowadził do zmiany percepcji przestrzeni morskiej. Obszary morskie zaczęły być postrzegane jako zasób rzadki wymagający interwencji o regulacyjnym charakterze ze strony władz publicznych ze względu na narastanie konfliktów przestrzennych zarówno w relacji morze – ląd, jak i na morzu (Zaucha 2009, s. 90-91). W ostatnich latach pojawiły się zupełnie nowe klasy problemów dotychczas nie związane z obszarami morskimi, takie jak dumping podatkowy (Dutkowski, Kulawczuk 2009), nieracjonalność decyzji podmiotów prywatnych w związku z brakiem sprecyzowanej wiązki praw własności i negatywne efekty zewnętrzne wykraczające poza kwestie środowiskowe (Zaucha 2009a, s. 7, 14 i dalsze). W rezultacie potencjał obszarów morskich jest wykorzystywany suboptymalnie, lub pojawiają się istotne bariery w tym zakresie (np. wysokie koszty transakcyjne). Według badań *Policy Research Corporation* (2010,

s. 37) koszt konfliktów przestrzennych na morzu w przypadku braku racjonalnej polityki rozwoju, zależnie od przyjętych założeń sięgnie, w 2030 r. dla całej UE od ok. 603 do 5757 mln Euro (tj. od 0,45% do 4,30% wartości dodanej gospodarki morskiej UE). Przytoczone powyżej argumenty wskazują, że polityka morska odrywa się od swoich dotychczasowych korzeni i staje się częścią składową polityki rozwoju.

Na poziomie UE przesłanki dla włączenia polityki rozwoju przestrzeni morskiej w nurt Polityki Spójności otworzyły działania związane z opracowaniem i wdrażaniem *Zintegrowanej Polityki Morskiej UE (Commission of the European Communities 2006, 2007)*. Polityka ta zwłaszcza w Planie Działań (*Commission of the European Communities 2007a*) wskazuje na planowanie przestrzenne obszarów morskich, jako na warunek dalszego ich rozwoju i efektywnego wykorzystania. Polityka morska zmieniła swój charakter z polityki sektorowej na zintegrowaną łączącą kwestie ekologiczne, społeczne, przestrzenne i gospodarcze, a jednym z mechanizmów integracyjnych, podobnie jak w Polityce Spójności, staje się przestrzeń. Przemawia to za potrzebą pełniejszego włączenia polityki morskiej w Politykę Spójności, która wydaje się być na to przygotowana po doświadczeniach związanych z inkorporacją spójności terytorialnej. O wartości Polityki Spójności UE decyduje bowiem jej zdolność do elastycznego reagowania na zmieniające się wyzwania rozwojowe w Europie. Na ten kierunek ewolucji Polityki Spójności wskazują także prowadzone obecnie prace nad aktualizacją Agendy Terytorialnej UE, które m.in. zmierzają do określenia roli morskiej przestrzeni w rozwoju przestrzennym Europy i wprost podnoszą kwestię terytorializacji polityki morskiej.

Oczekiwane dopiero na forum UE wzbogacenie polityki rozwojowej o elementy morskie występuje w wybranych krajach członkowskich. Przykładem i prekursorem może być Holandia. *Krajowa Strategia Przestrzenna* tego kraju z 2004 r. *Tworzenie przestrzeni dla rozwoju do 2020 roku (Nota Ruimte: Ruimte voor ontwikkeling)* traktuje Morze Wattowe (Wadden Sea) jako oddzielny region, dla którego rząd holenderski przygotowuje pakiet instrumentów na poziomie krajowym (*Derde Nota Waddenzee – Trzeci Dokument Planistyczny*). Natomiast Morze Północne ze względu na intensywność i kompleksowość konfliktów przestrzennych jest w tej strategii wydzielone jako oddzielny region planistyczny. Rząd holenderski został zobowiązany w strategii do przygotowania dla tego obszaru zintegrowanego planu zarządzania, co zostało zresztą uczynione (*Integraal Beheerplan Noordzee 2015*). W Niemczech plany przestrzenne wód terytorialnych zostały w pełni zintegrowane z planami krajów związkowych (Ścibior 2009; Zaucha 2009a, s. 21-22). Przykładem może być morski plan przestrzenny Meklemburgii Pomorza Przedniego (Schmidt 2009). Natomiast dwa plany wyłącznej strefy ekonomicznej Niemiec (dla Bałtyku i Morza Północnego) stanowią swoisty ewenement, jako jedyne plany sporządzone w Niemczech na poziomie federalnym. Z podobnym fenomenem za chwilę być może będziemy mieli do czynienia w Szwecji, która także nie ma planowania przestrzennego na poziomie krajowym, a zamierza planować swoją wyłączną strefę ekonomiczną. Nieco inną drogę włączenia polityki rozwoju obszarów

morskich w nurt krajowej polityki rozwoju wybrano w Portugalii. Międzyresortowa Komisja ds. Morskich koordynuje działania rozwojowe odnośnie do przestrzeni morskiej władz regionalnych i resortowych, w tym Ministerstwa Transportu i Łączności, Ministerstwa Gospodarki, Ministerstwa Rolnictwa, Rybołówstwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich, Ministerstwa Środowiska Rozwoju Regionalnego i Przestrzennego oraz Ministerstwa Obrony Narodowej. W ten sposób polityka rozwoju obszarów morskich wpisuje się w Portugalii w poszczególne polityki sektorowe.

Wprawdzie istniejące na szczeblu krajowym doświadczenia terytorializacji polityki morskiej są świeżej daty, można jednak wskazać na ich pozytywne rezultaty. Na przykład w Niemczech pozwoliło to na szybszy rozwój energetyki wiatrowej czy turystyki morskiej, przez skrócenie procedury wydawania pozwolenia na budowę farm wiatrowych na morzu z trzech lat do jednego roku (*Policy Reserach Corporation* 2010, s. 12), czy też przez dobrowolne porozumienia o użytkowaniu akwenów między organizacjami ekologicznymi i turystycznymi. W Holandii natomiast znacznie obniżyły się koszty pozyskiwania informacji potrzebnych do podjęcia decyzji o inwestowaniu na morzu, co wydatnie zmniejszyło czynnik ryzyka (*ibidem*, s. 17).

Można wymienić także wiele krajów, w których w polityce rozwoju obszarów morskich ważną rolę przypisano władzom lokalnym. Na przykład w Finlandii, Norwegii czy Szwecji, ze względu na specyficzne tradycje planistyczne, związane z dominującą rolą szczebla lokalnego w planowaniu przestrzennym, planowanie wód terytorialnych stanowi część planowania przestrzennego i społeczno-gospodarczego gminy (Ceginskas 2009; Stokke 2009; Tihlman 2009). W Szwecji istnieją nawet prywatne wody morskie. Mimo podobnego ustawodawstwa i systemów planowania przestrzennego intensywność planowania obszarów morskich przez gminy skandynawskie jest bardzo różna. Największym zainteresowaniem cieszy się ono w Norwegii, gdzie w 2005 r. plany przestrzenne aż 82% gmin nadbrzeżnych obejmowały obszary morskie (Stokke 2009, s. 52). Natomiast w Szwecji z tej możliwości skorzystało tylko kilka gmin i to głównie położonych na archipelagach, doświadczonych intensywną presją antropogeniczną i konfliktami interesów. Różnice można wytłumaczyć uwarunkowaniami gospodarczymi (znaczeniem marikultury dla rozwoju gmin norweskich), ale też czynnikami instytucjonalnymi, tj. przywództwem metodologicznym i zachętą ze strony norweskiego Ministerstwa Środowiska dla inicjatyw gminnych w tym kierunku (Zaucha 2008).

3. Geneza i stan prac nad *Koncepcją Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*

Projekt *KPZK 2030* powstawał równolegle z kilkoma strategicznymi krajowymi dokumentami w ramach działań porządkujących system zarządzania rozwojem, o czym była już mowa. Opracowana w latach 90. i obowiązująca do dziś *Koncepcja Polityki*

Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, mimo wielu nowatorskich wątków i ujęć wymagała aktualizacji. Dokument ten, ze względu na czas jego przygotowania nie uwzględniał zmian wynikających z reformy administracyjnej kraju dokonanej w 1999 r. oraz wejścia Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. Konieczne było również uwzględnienie nowej wiedzy o rozwoju przestrzennym terytorium Europy powstałej np. dzięki projektom ESPON czy INTERREG. W literaturze przedmiotu mówi się o europeizacji planowania przestrzennego przez współpracę terytorialną (Duhr *et al.* 2007).

W latach 2006-2007 w Ministerstwie Rozwoju Regionalnego powstał dokument *Tezy i Założenia do KPZK* zawierający podstawowe założenia metodologiczne odnoszące się do prac nad *Koncepcją* oraz zarys wizji, celów i uwarunkowań. W dokumencie tym pojawił się także wstępny katalog zasad prowadzenia polityki przestrzennej państwa oraz instrumentów jej realizacji. Dokument zyskał akceptację Rady Ministrów w czerwcu 2007 r. Pierwszy projekt *KPZK* opracował powołany w tym roku zespół Ekspertów Naukowych pod kierownictwem prof. Piotra Korcellego (Korcelli *et al.* 2008). Projekt był przedmiotem ożywionej debaty na forum Państwowej Rady Gospodarki Przestrzennej oraz powołanego przez MRR Zespołu Realizacyjnego złożonego z przedstawicieli administracji publicznej szczebla krajowego i regionalnego o kompetencjach mających istotny związek z gospodarką przestrzenną. Pozwoliło to dyskutować na bieżąco etapy prac nad projektem i ułatwiło dostęp do dokumentów sektorowych i samorządowych posiadających wpływ terytorialny. Na potrzeby *Koncepcji* powstało w sumie ponad czterdzieści ekspertyz (Saganowski *et al.* 2008), zorganizowano wiele konferencji, w tym cykl seminariów tematycznych dotyczących: środowiska przyrodniczego, gospodarki, transportu, infrastruktury energetycznej, rozwoju miast, obszarów transgranicznych i obszarów morskich. Część z tych ekspertyz dotyczyła kwestii morskich (np. Szeffler, Furmańczyk 2008).

Eksperski Projekt KPZK (EP KPZK) w grudniu 2008 r. został poddany debacie publicznej przeprowadzonej w 16 regionach. Podczas spotkań zgłoszono ponad 1600 szczegółowych uwag. *EP KPZK* nie miał statusu dokumentu rządowego, miał jednak wpływ na przygotowanie przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego właściwego dokumentu, nad którym prace mają zostać zakończone w pierwszej połowie 2010 r. Ich tempo będzie jednak warunkowane strategiczną oceną oddziaływania na środowisko, która jest częścią przygotowania tego typu dokumentu rządowego.

4. Ujęcie kwestii morskich w *Eksperskim Projekcie KPZK*

Problemy zagospodarowania przestrzennego obszarów morskich i strefy brzegowej zidentyfikowane w *KPZK* można podzielić na dwie osobne klasy, co zresztą sprawiło pewną trudność w ich właściwej konceptualizacji. W strefie brzegowej (pas wybrzeża i wody terytorialne) na czoło wysuwa się kwestia chaosu przestrzennego. Jest to problem złożony, na który składa się:

- brak zintegrowanej koncepcji rozwoju dla całego wybrzeża i niska skłonność wielu samorządów do współpracy w tej dziedzinie;
- transformacja bazy ekonomicznej miejscowości nadbrzeżnych;
- brak dbałości i zrozumienia potrzeby zachowania lokalnych krajobrazów kulturowych;
- presja na intensyfikację zabudowy głównie o charakterze rekreacyjno-turystycznym;
- kongestia transportowa w miesiącach letnich;
- abrazja i cofanie się linii brzegowej, zagrożenie podtopieniami sztormowymi.

Natomiast w wyłącznej strefie ekonomicznej najważniejszym wyzwaniem jest jej ekstensywne, tradycyjne wykorzystanie, często o charakterze przypadkowym bez prób waloryzacji kosztów i korzyści. Głównymi problemami są:

- niedoskonałe rozwiązania prawne (prawo krajowe);
- dominacja prawa międzynarodowego zwyczajowego, co ogranicza suwerenność planistyczną władz krajowych;
- brak informacji istotnych do podejmowania decyzji rozwojowych i wysokie koszty ich pozyskiwania;
- tradycyjna mentalność obecnych i potencjalnych użytkowników obszarów morskich, ze względu na relatywnie wąskie grono tzw. interesariuszy;
- spora wrażliwość na zaburzenia istniejącej równowagi ekologicznej czy morfodynamicznej, które mogą prowadzić do pojawienia się nieodwracalnych procesów kumulacyjnych o charakterze katastroficznym (tj. znaczenie wielkości progowych, a co za tym idzie wysoki margines niepewności, ograniczona przydatność rutynowych technik planistycznych);
- wysoki stopień różnego rodzaju niepewności.

W *EP KPZK* sprawy morskie zostały ujęte wieloaspektowo. Nastąpiła ich integracja pozioma, tj. zostały włączone w zagadnienia przestrzenne, dla których znaczenie ma morze. Integracja ta dotyczyła zarówno etapu diagnozy, jak i sformułowanych celów strategicznych i wynikającej z nich wizji. Ponadto, w *EP KPZK* został zaproponowany osobny cel strategiczny dla obszarów morskich. Celem rozwoju obszarów morskich była intensyfikacja i racjonalizacja wykorzystania obszarów morskich, przyczyniająca się do rozwoju całego kraju i wzmacniająca ład przestrzenny na morzu oraz na styku lądu z morzem, czyli efektywne wykorzystanie polskich obszarów morskich. Cel ten odnosił się do zagadnień przestrzennych specyficznych dla tych obszarów (nie ujętych w innych celach). Ponadto, w Projekcie Ekspertyz *KPZK* strefa brzegowa została uznana za obszar problemowy szczególnego nagromadzenia konfliktów przestrzennych i niskiej jakości ładu przestrzennego.

W *EP KPZK* zostały sformułowane ogólne kierunki działań polityki przestrzennej wobec obszarów morskich:

- polska polityka przestrzenna względem obszarów morskich oraz strefy pobrzeża będzie w dużym stopniu elementem polityki Unii Europejskiej;

- polska administracja będzie aktywnie uczestniczyła w pracach zmierzających do opracowania i wdrożenia ogólnobałtyckich zasad planowania obszarów morskich;
- zostanie zakończone formowanie w Polsce ram prawnych ZZOP, zgodnych z rekomendacją Parlamentu Europejskiego;
- Wybrzeże objęte zostanie dostosowanym do jego specyfiki reżimem planistycznym dla przywrócenia ładu przestrzennego i zwiększenia odporności zagospodarowania przestrzennego na ekstremalne zjawiska klimatyczne;
- nastąpi wprowadzenie planowania przestrzennego obszarów morskich jako stałego elementu krajowego systemu planowania przestrzennego, co oznacza potrzebę nowych rozwiązań prawnych na poziomie ustawowym;
- po przyjęciu odpowiednich rozwiązań prawnych w zakresie planowania przestrzennego na morzu oraz po dokonaniu pełnego rozpoznania walorów ekologicznych i ekonomicznych będzie możliwe precyzyjne wyznaczenie stref predestynowanych do rozwoju określonych funkcji (ochrony środowiska, żeglugi, energetyki, obronności, turystyki, rybołówstwa i innych).

W *EP KPZK* sformułowano również podstawowe cele i działania operacyjne polityki przestrzennej wobec obszarów morskich:

- A. Ochrona i podwyższanie poziomu ładu przestrzennego na morzu i na styku morza z lądem:
 - zapewnienie metodologicznej spójności oraz stworzenie warunków prawnych koordynacji planowania na lądzie i morzu oraz zachowanie zgodności przestrzennej i przedmiotowej planów obszarów morskich z planami lądowymi;
 - dokończenie formowania ram prawnych ZZOP.
- B. Sustensywny rozwój społeczności lokalnych w regionach nadbrzeżnych:
 - integracja planowania lokalnego w pasie nadmorskim (krajowa strategia przestrzenna dla całego pasa gmin w obszarach nadmorskich, integrująca działania na lądzie i morzu);
 - wprowadzenie specyficznych standardów zabudowy i zagospodarowania obszarów nadmorskich;
 - poprawa dostępności polskich portów od strony lądu i morza i wspieranie ich rozwoju zintegrowanego z szerszym spektrum regionalnych i krajowych procesów gospodarczych (zintegrowane podejście przestrzenne do rozwoju portów i regionów portowych).
- C. Sustensywne wykorzystanie walorów przyrodniczych i gospodarczych obszarów morskich w zgodzie z paradygmatem podejścia ekosystemowego:
 - określenie potencjalnego współużytkowania obszarów morskich przez opracowanie planów morskich operacjonalizujących cele i założenia polityki morskiej oraz odpowiednich krajowych programów i strategii sektorowych (np. w dziedzinie energetyki, transportu, rybołówstwa) i przestrzennych (rozwój regionów portowych) – czytelny sygnał dla potencjalnych użytkowników;

- mechanizmy dostosowywania polityk i strategii krajowych oraz regionalnych, tak aby ułatwić wykorzystanie powstałych możliwości odnośnie do energii odnawialnej na obszarach morskich, turystyki morskiej czy marikultury (np. rozwój infrastruktury przesyłowej, czy proekologicznego transportu w strefie brzegowej);
- uzupełnienie braków w systemie funkcjonowania polityk krajowych (np. brak polityki rozwoju marikultury);
- ograniczenie ruchu statków handlowych do wyznaczonych tras, a układu sieci (zwłaszcza energetycznych) do wyznaczonych kanałów infrastrukturalnych.

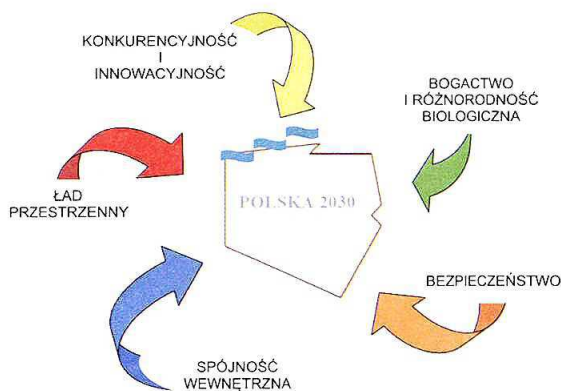
Zaproponowane powyżej ujęcie spotkało się z pozytywnymi komentarzami i uwagami w czasie debaty publicznej, a jedyne zarzuty dotyczyły zbyt wąskiego ujmowania w *EP KPZK* kwestii morskich (np. braku odniesień do sytuacji przemysłu stoczniowego). Można więc zgodzić się z Żuberem (2009, s. 7), że obszary morskie zostały w pełni wpisane w analizy i ustalenia *KPZK*.

5. Terytorializacja polityki morskiej w *RP KPZK*

W rządowej wersji *Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju (RP KPZK)* nastąpiła zmiana struktury celów i ich redukcja do sześciu najważniejszych (ryc.1). Spowodowało to rezygnację z oddzielnego celu dla obszarów morskich i włączenie tego zagadnienia w cel 6 „Ład przestrzenny” (*Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego*).

Jednocześnie jednak bardziej konsekwentnie została przeprowadzona integracja pozioma zarówno w tekście, jak i w materiałach kartograficznych. Mapy terytorium Polski zaopatrzone w granice morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej. Silniej niż w poprzednim projekcie podkreślono potrzebę zachowania spójności siedlisk morskich (np. zagwarantowanie drożności wybranych rzek, jako korytarzy ekologicznych dla ryb dwuśrodowiskowych), rezerwowania w planach obszarów morskich akwenów pod użytki ekologiczne (makroglony), czy wymóg ochrony dziedzictwa kulturowego nie tylko na lądzie, ale także pod wodą.

W celu strategicznym *KPZK* „Ład przestrzenny” osobne działanie zadedykowano sprawom morskim. Dotyczy ono *zintegrowanego gospodarowania obszarami morskimi*. Wskazano w nim na podobne zagadnienia, jak w ogólnych kierunkach działań oraz w działaniach operacyjnych polityki przestrzennej wobec obszarów morskich ujętych w *EP KPZK*. Pewnym *novum* jest potraktowanie morskiego planowania przestrzennego jako wymiaru terytorialnego polityki morskiej. Zwrócono ponadto uwagę na potrzebę przywrócenia pełnego wpływu właściwej administracji krajowej na przestrzenne zagospodarowanie obszarów morskich, w tym wyłącznej strefy ekonomicznej, jak również ukształtowanie odpowiednich norm prawnych i uregulowań fiskalnych racjonalizujących wykorzystanie przestrzeni morskiej w jej wszystkich

Ryc. 1 Cele strategiczne RP KPZK

Źródło: RP KPZK wariant z 7.04.2010, s. 27.

wymiarach: dno, przestrzeń pod dnem, kolumna wody i powierzchnia wody na zasadzie symetrii w stosunku do przestrzeni lądowej. Jest to niezwykle trudne zadanie, które może wymagać rewizji lub nowej interpretacji zapisów *Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza*, co wydaje się możliwe tylko we współpracy międzynarodowej. Podobne podejście prezentuje Komisja Europejska (DG Mare). Brak tego typu działań spowoduje bowiem nasilenie konfliktów i problemów przestrzennych na większą skalę niż w procesie lokalizacji Gazociągu Północnego (Nord Stream).

Drugim istotnym nurtem włączania przestrzeni morskiej w krajowe terytorium jest zagadnienie obszarów obowiązku planistycznego wpisujące się (jakkolwiek z pewną dozą niekonsekwencji) w cel strategiczny RP KPZK „spójność terytorialna”. Rozważania dotyczące tego typu obszarów w RP KPZK stanowią osobną rozbudowaną całość prezentowaną (w wersji z kwietnia 2010) pod nieco na wyrost skrojonym szyldem obszarów funkcjonalnych. Kwestie morskie najpełniej znalazły swój wyraz właśnie w tej części RP KPZK, gdyż obszary morskie wymagają specyficznego reżimu planistycznego, podobnie jak np. obszary funkcjonalne wielkich miast. Także konflikty przestrzenne ląd – morze wskazują na potrzebę działań planistycznych ponad granicami administracyjnymi, jak ma to miejsce w miejskich obszarach funkcjonalnych. Wyłączna strefa ekonomiczna i strefa przybrzeżna zostały uznane w RPKPZK za odrębne obszary obowiązku planistycznego (*obszary funkcjonalne szczególnego zjawiska bądź konfliktu wymagające specjalnego podejścia w ramach Polityki Przestrzennego Zagospodarowania Kraju* – według nomenklatury RP KPZK) ze względu na charakter, intensywność konfliktów przestrzennych i odmienną strukturę celów rozwojowych.

Strefa przybrzeżna obejmuje gminy nadmorskie oraz wody wewnętrzne i terytorialne. Kryterium wyróżnienia obszaru jest kompleks specyficznych procesów przestrzennych (zob. uwagi w rozdziale dot. EP KPZK) wymagających spójnej i ponadlokalnej interwencji ze strony polityki przestrzennej.

Dla strefy przybrzeżnej nie ma jednak możliwości opracowania jednego planu przestrzennego ze względu na istniejące uwarunkowania instytucjonalne. Polskie gminy nie planują, tak jak lokalne samorządy skandynawskie obszarów morskich, a dobrowolna współpraca planistyczna między gminami nie stanowi silnej strony obecnie obowiązującego systemu planowania. Dlatego też w *RP KPZK* (podobnie zresztą jak i w *EP KPZK*) zaproponowano opracowanie krajowej strategii polityki przestrzennej dla całego pasa gmin w obszarach nadmorskich oraz wód wewnętrznych i terytorialnych integrującej aktywność na lądzie i morzu. Strategia ta będzie służyć skoordynowaniu działań, inwestycji gmin nadmorskich, trzech regionów i Ministerstwa Infrastruktury (plany zagospodarowania przestrzennego obszarów morskich) w zakresie ochrony, gospodarowania i zagospodarowania przestrzennego na obszarach strefy. Wpisuje się ona w rekomendację Parlamentu Europejskiego wdrażania przez kraje członkowskie Zintegrowanego Zarządzania Obszarami Przybrzeżnymi rozumianego jako zarządzanie wieloszczeblowe i wieloaspektowe. Strategia ta zarazem umożliwi pełniejszą realizację systemowych działań służących ochronie brzegu morskiego przed erozyjnym działaniem Bałtyku. Przełoży się ona m.in. na plany lokalne i regionalne odnośnie do tworzenia korytarzy ekologicznych łąd – morze (np. poprawa czystości wód przymorskich i czystości i drożności rzek wpadających do Bałtyku), a także przyczyni się do poprawy ładu przestrzennego przez np. standardy architektoniczne i urbanistyczne dla strefy brzegowej. Opracowanie krajowej strategii polityki przestrzennej dla strefy przybrzeżnej nie wyklucza, a wprost przeciwnie powinno zachęcać do sporządzania odpowiednich planów przestrzennych na morzu i na lądzie, gdyż to właśnie w morskiej strefie przybrzeżnej ma pojawić się gros planów szczegółowych. Pierwowzorem takich planów jest sporządzony w 2008 r. *Plan zagospodarowania przestrzennego części morskich wód wewnętrznych Zatoki Gdańskiej* (Zaucha 2009a, s. 100-115) nazwany przez jego autorów planem kompleksowym (*ibidem*, s. 130), w celu odróżnienia od lokalnych (przedinwestycyjnych) planów przestrzennych obszarów morskich obejmujących obszar jednego lub kilku akwenów sporządzanych na podstawie wyników dodatkowych badań inwentaryzacyjnych.

Granice polskiej wyłącznej strefy ekonomicznej na morzu wyznaczają uregulowania międzynarodowe. Jest to zarazem obszar funkcjonalny tworzący zwarty układ przestrzenny składający się z funkcjonalnie powiązanych akwenów, charakteryzujących się podobnymi warunkami i przewidywanymi rozwojowymi i wspólnymi celami rozwoju i tworzącymi spójny ekosystem (brak barier fizycznych dla przenikania przez granice strefy bodźców antropogenicznych czy efektów procesów naturalnych). Strefa jest powiązana funkcjonalnie z morzem terytorialnym i wyłącznymi strefami ekonomicznymi polskich sąsiadów bałtyckich, głównie Danii i Szwecji. Istotna jest także specyfika strefy jako przedmiotu planowania o czym była już mowa w rozdziale dotyczącym *EP KPZK*. Dla strefy tej *RP KPZK* przewiduje opracowanie krajowego strategicznego planu zagospodarowania przestrzennego o skali szczegółowości, podobnej jak w niemieckich planach morskich.

6. Wdrażanie ustaleń *KPZK* na morzu

Ważnym czynnikiem, który prawdopodobnie zdecyduje o stopniu wdrożeniu zapisów i ustaleń *KPZK* jest system realizacji tej *Koncepcji*. Jego najważniejszymi elementami są instrumenty realizacji oraz wskaźniki monitoringu wdrażania celów *KPZK*, jak również plan działań.

W części dotyczącej instrumentarium w *RP KPZK* pojawia się istotne stwierdzenie o objęciu polityką przestrzenną obszarów morskich, a co za tym idzie o konieczności sporządzania ich planów, tzn. planów zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego, morskiej strefy przyległej i wyłącznej strefy ekonomicznej w różnych skalach. Plany te mają zostać wpisane w docelową strukturę prowadzenia polityki rozwoju kraju, tj. uwzględniać m.in. cele i kierunki określone w długookresowej strategii rozwoju kraju (*DSRK*) i ustalenia znajdujące się w średniookresowej strategii rozwoju kraju (*ŚSRK*) oraz w przyszłym planie zagospodarowania przestrzennego kraju. W *RP KPZK* wskazano także na minimalny zakres przedmiotowy tych planów, tj. określanie przeznaczenia akwenów morskich, w tym system akwenów na potrzeby transportu morskiego, system akwenów chronionych (akweny ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, ochrony uzdrowisk oraz dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej), rozmieszczenie inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, akweny stref zamkniętych i ich stref ochronnych, akweny występowania złóż kopalin, a także ograniczenie i dopuszczenie sposobu korzystania z obszarów przestrzeni morskiej.

Wskazano także, że plany przestrzenne obszarów morskich będą zawierać ustalenia wiążące samorządy województw oraz gminy powiązane z danym obszarem, przy sporządzaniu odpowiednich dokumentów planistycznych tych jednostek. Ustalenia te dotyczą rozmieszczenia inwestycji celu publicznego o znaczeniu krajowym zawartych w średniookresowej strategii rozwoju kraju, innych strategiach rozwoju i planie zagospodarowania przestrzennego kraju, obszarów chronionych oraz ograniczeń i dopuszczenia sposobu korzystania z obszarów morskich. Kwestie te jednak powinny zostać uszczegółowione w odpowiednich aktach prawnych.

Zapisy *KPZK* nie przesadzają jednak ani struktury planów przestrzennych obszarów morskich ani metodologii ich sporządzania (np. stopnia szczegółowości). Nie wskazują także na potrzebę pokrycia tymi planami całości obszarów morskich RP. Podejście takie wydaje się słuszne, zważywszy na ograniczone doświadczenia i wysokie koszty planowania morskiego połączone z dużym marginesem niepewności. *KPZK* zostawia odpowiedni margines swobody decyzyjnej organom odpowiedzialnym za morskie planowanie przestrzenne. Dzięki temu przed przystąpieniem do opracowania planu wymagana będzie odpowiedź na pytanie, czemu konkretny plan ma służyć i jak wpisuje się on w realizację celów i działań *KPZK*. Dalsza formalizacja będzie możliwa po przetestowaniu różnych rozwiązań i pojawieniu się stosownych doświadczeń i wniosków.

W planie działań *RP KPZK* zostały wyróżnione specyficzne działania w obszarze polityki rozwoju obszarów morskich. Obejmują one opracowanie polityki morskiej i odpowiednich ram prawnych morskiego planowania przestrzennego oraz wdrożenie ram prawnych dla Zintegrowanego Zarządzania Obszarami Przybrzeżnymi. Nacisk kładziony jest na zapewnienie uwzględniania w planach obszarów morskich rozstrzygnięć *KPZK*, a następnie (w przyszłości) wymogów *DSRK*, *ŚSRK* i planu zagospodarowania przestrzennego kraju, jak również na wypracowanie podstawy metodologicznej spójności planowania na lądzie i morzu.

Dla strefy brzegowej ważne jest także działanie dotyczące opracowania i wdrożenia standardów zagospodarowania przestrzeni (tzn. architektonicznych, urbanistycznych) i regulacji prawnych zapewniających poprawę ładu przestrzennego na poziomie lokalnym. Wśród pozostałych działań istotne, dla czerpania pożytków z morza, wydają się być te dotyczące transportu, energetyki i obronności narodowej, w tym wymóg:

- opracowania i wdrożenia regulacji prawnych w zakresie integracji planowania przestrzennego i procedur obrony narodowej (opracowanie zasad wyznaczania, funkcjonowania i likwidacji terenów niezbędnych dla obronności państwa oraz ich stref ochronnych);
- uwzględnienia w dokumentach strategicznych dotyczących energetyki, budowy nowych elektrowni systemowych i zwiększenia udziału energii odnawialnej w rynku energetycznym;
- uwzględnienia w dokumentach strategicznych dotyczących energetyki rozwoju połączeń przesyłowych i ich realizacja (opracowanie harmonogramów realizacji podstawowych kierunków rozwoju systemów przesyłowych zgodne z *KPZK*);
- uwzględnienia w strategii rozwoju transportu priorytetowych działań w zakresie budowy i modernizacji infrastruktury sieci transportowej, poprawiających dostępność terytorialną kraju (m.in. przygotowanie strategii rozwoju transportu uwzględniającej zapisy *KPZK*).

Część wskaźnikowa *KPZK* pozwala zrozumieć, które elementy będą wdrażane szczególnie intensywnie i z odpowiednią determinacją. Wskaźniki dotyczące kwestii morskich przewidują:

- zbudowanie systemu instrumentów zarządzania obszaramiorskimi, tj. opracowanie aktów i rozwiązań prawnych, takich jak: zintegrowana polityka morska, strategia/wizja zagospodarowania polskich obszarów morskich, ustawa (ustawy) regulująca planowanie przestrzenne obszarów morskich zapewniająca metodologiczną spójność oraz warunki koordynacji planowania na lądzie i morzu oraz zachowanie zgodności przestrzennej i przedmiotowej planów obszarów morskich z planami lądowymi, ustawa regulująca zintegrowane zarządzanie obszaramiorskimi przybrzeżnymi;
- osiągnięcie określonego stopnia pokrycia planami zagospodarowania przestrzennego obszarów morskich (docelowo np. 25%) oraz pasa wybrzeża (docelowo np. 100% dla pasa o głębokości 1 km od wybrzeża i 75% dla gmin nadmorskich);

- stworzenie podstaw prowadzenia i uchwalenie krajowej strategii polityki przestrzennej dla całego pasa gmin w obszarach nadmorskich integrującej działania na lądzie i morzu oraz przyjęcie specyficznych standardów zabudowy i zagospodarowania obszarów nadmorskich;
- zapewnienie dostępności polskich portów od strony morza (parametry obsługi jednostek, w tym przepustowość terminali promowych i kontenerowych) i lądu (liczba lub odsetek krajowych podmiotów gospodarczych w obrębie izochrony 240 minut od portów morskich);
- osiągnięcie pełnego (100%) rozpoznania siedlisk, walorów ekologicznych, ekonomicznych i społecznych pozwalającego na planistyczną pewność działania w przestrzeni morskiej;
- ochronę w planach obszarów morskich najcenniejszych siedlisk (wskaźnik HELCOM dotyczący obszarów chronionych tzw. BSPA docelowo 15%-20% polskich obszarów morskich);
- ograniczenie ruchu statków handlowych poza wyznaczonymi trasami;
- przyjęcie rozwiązań prawnych zapobiegających inwestycjom budowlanym w strefach zagrożonych (odsetek terenów wyłączonych z budownictwa w wyznaczonych strefach);
- wprowadzenie nowych regulacji prawnych w zakresie integracji planowania przestrzennego i procedur obrony narodowej, tj. osiągnięcie 100% poziomu szczegółowo wyznaczonych przestrzennie i jawnych stref ograniczonego użytkowania na lądzie i morzu.

7. Obszary morskie po przyjęciu *KPZK*

Polska jako jeden z pierwszych krajów w Europie wprowadziła przestrzeń morską do dokumentu strategicznego na poziomie krajowym obejmującego najważniejsze kwestie polityki przestrzennej. Innymi słowy stworzyła model integracji przestrzeni morskiej w ramach polityki przestrzennej (polityki rozwoju przestrzennego) na poziomie krajowym. Jest to właściwy krok w kierunku terytorializacji polityki morskiej.

KPZK wraz z polityką morską stanowią punkt wyjścia do sporządzania w przyszłości planów przestrzennych obszarów morskich. Otwierają możliwość rozwiązywania konfliktów przestrzennych na morzu w nawiązaniu do krajowych kryteriów racjonalności i krajowych priorytetów rozwoju przestrzennego.

Pozostaje otwartą kwestia artykułowania polskich interesów rozwojowych na morzu wobec podmiotów zewnętrznych, w tym organów UE. Polska ma wiele do zyskania w tym zakresie. W nowym okresie programowania (2013-2020) wydaje się możliwe włączenie kwestii morskich do polityki spójności UE. Polityka ta powinna wspierać nie tylko przygotowanie planów przestrzennych obszarów morskich np. przez odpowiednie badania i pozyskiwanie informacji czy też szkolenia i doskonalenie zawodowe morskich

planistów przestrzennych, ale także inwestycje otwierające obszary morskie do wykorzystania gospodarczego (np. tzw. inteligentne korytarze transportowe, sieci przesyłowe *etc.*). Równie ważna jest ochrona wartości przyrodniczych i kulturowych w skali większej, niż wody morskie pozostające pod jurysdykcją jednego kraju.

W interesie Polski leży również współpraca transgraniczna przy sporządzaniu planów morskich, udzielaniu koncesji na eksploatację i wydobywanie minerałów, lokalizowaniu podmorskiej infrastruktury liniowej. Wybuch na platformie wiertniczej w Zatoce Meksykańskiej w kwietniu 2010 r. uzmysłowił wszystkim skalę zagrożeń wynikających ze zbyt liberalnych regulacji dotyczących wykorzystania obszarów morskich i możliwych konsekwencji finansowych z tego tytułu.

Literatura

- Barca F., 2009, *An Agenda for a Reformed Cohesion Policy. A Place-based Approach to Meeting European Union Challenges and Expectations*. Independent Report prepared at the request of Danuta Hübner, Commissioner for Regional Policy.
- Botka M., Peti M., 2009, *Handbook on Territorial Cohesion*. Ministry for National Development and Economy and VATI Hungarian Non-profit Limited Liability company for regional development and Town Planning, Budapest.
- Ceginskas K., 2009, Sweden, [w:] *Compendium on Maritime Spatial Planning Systems in the Baltic Sea Region*, A. Cieślak, P. Jakubowska, K. Ścibor, A. Staskiewicz, J. Zaucha (red.). Instytut Morski, Gdańsk, s. 70-80.
- Commission of the European Communities, 2006, *Green Paper Towards a Future Maritime Policy for the Union. A European Vision for the Oceans and Seas*. Brussels, 7.6.2006 COM(2006), 275 final, Volume II.
- Commission of the European Communities, 2007, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Region. An Integrated Maritime Policy for the European Union*. Brussels, 10.10.2007, COM(2007) 575 final.
- Commission of the European Communities, 2007a, *Accompanying document to the Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. An Integrated Maritime Policy for the European Union*. Brussels, 10.10.2007, SEC(2007) 1278.
- Dühr S., Stead D., Zonneveld W., 2007, *The Europeanization of Spatial Planning through Territorial Co-operation*. „Planning Practice and Research”, t. 22, nr 3, s. 291-308.
- Dutkowski M., 2009, *Instrumenty mierzenia spójności terytorialnej – zestaw wskaźników jej mierzenia, badanie wpływu terytorialnego*, [w:] *Spójność terytorialna wyzwaniem polityki rozwoju Unii Europejskiej. Polski wkład w debatę*, A. Baucz, M. Łotocka, P. Żuber (red.). MRR, Warszawa s. 231-306.
- Dutkowski M., Kulawczuk P., 2009, *Główne wyzwania dla bardziej racjonalnego gospodarowania polską przestrzenią morską w przyszłości*, [w:] *Przyszłe wykorzystanie polskiej przestrzeni morskiej dla celów gospodarczych i ekologicznych*, J. Zaucha, M. Matczak, J. Przedrzymirska (red.). Instytut Morski, Gdańsk, s. 314-319.

- Gorzelać. G., 2009, *Uwagi nt. dokumentu UE „Green Paper on Territorial Cohesion. Turning Territorial Diversity into Strength”*, [w:] *Spójność terytorialna...*, op. cit., s. 64-69.
- Korcelli P. et al., 2008, *Ekspertycki Projekt Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do roku 2033*, Warszawa, dostępny na: http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/poziom_krajowy/polska_polityka_przestrzenna/prace_nad_KPZK_2008_2033/Documents/PE_KPZK_STYCZEN_z_ERRATA_NA_STRONIE.pdf
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020. Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie*, MRR, Warszawa, 2009, dostępne na: http://www.mrr.gov.pl/aktualnosci/rozwoj_regionalny/Documents/KSRR_09_09_09_kor_red_stat.pdf
- Markowski T., 2009, *Opinia w sprawie Komunikatu Komisji UE pt. „Zielona Księga w sprawie spójności terytorialnej – przekształcenie różnorodności terytorialnej w siłę*, [w:] *Spójność terytorialna wyzwaniem polityki rozwoju...*, op. cit., s. 70-72.
- Pankau F., 2008, *Refleksje na tle relacji: plan krajowy a planowanie wojewódzkie*, [w:] *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju a wizje i perspektywy przestrzennego rozwoju Europy*. Studia KPZK PAN, t. CXXII, T. Markowski (red.). Warszawa, s. 167-200.
- Pankau F., 2009, *Współdziałanie planowania przestrzennego ląd-woda – jak wykorzystać doświadczenia pilotażowego planu zagospodarowania dla zachodniej części zatoki Gdańskiej*, [w:] *Przyszłe wykorzystanie polskiej przestrzeni morskiej...*, op. cit., s. 246-254.
- Policy Research Corporation, 2010, *The Economic Benefits of Maritime Spatial Planning. Draft Final Report*, Report Commissioned by DG Maritime affairs and Fishery.
- Saganowski K., Zagrzejska-Fiedorowicz M., Żuber P. (red.), 2008, *Ekspertyzy do Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2008-2033*. MRR, Warszawa.
- Schmidt P., 2009, *Maritime Spatial Planning in the German Exclusive Economic Zone (EEZ) and in the 12-nm-zone of Mecklenburg-Vorpommern*, [w:] *Przyszłe wykorzystanie polskiej przestrzeni morskiej...*, op. cit., s. 268-274.
- Stokke K. B., 2009, *Norway*, [w:] *Compendium...*, op. cit., s. 50-53.
- Szeffler K., Furmańczyk K., 2008, *Zagospodarowanie i przestrzenne aspekty rozwoju strefy przybrzeżnej Bałtyku, zarówno strefy wód terytorialnych (12 milowej) jak i wyłącznej strefy ekonomicznej (EEZ)*, [w:] *Ekspertyzy do Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2008-2033*. K. Saganowski, M. Zagrzejska-Fiedorowicz, P. Żuber (red.). tom IV, MRR, Warszawa.
- Szlachta J., 2009, *Polityka rozwoju regionalnego Polski w warunkach integracji europejskiej*. Prace i materiały Instytutu Rozwoju Gospodarczego SGH, nr 82, SGH, Warszawa, s. 148-168.
- Szlachta J., Zaleski J., 2009, *Spójność terytorialna w kontekście reformy europejskiej polityki strukturalnej – operacjonalizacja wymiaru terytorialnego*, [w:] *Spójność terytorialna...*, op. cit., s. 145-185.
- Szlachta J., Zaucha J., 2010, *A New Paradigm of the EU Regional Development in the Context of the Poland's National Spatial Development Concept*. Studia Regionalia KPZK PAN, t. 27-I, Warszawa.
- Ścibior K., 2009, *Germany*, [w:] *Compendium...*, op. cit., s. 30-41.
- Tihlman T., 2009, *Finland*, [w:] *Compendium...*, op. cit., s. 24-29.
- Zaucha J., 2008, *Final Report From Working Group 3 „Sea use planning and ICZM” Input to the LTP*. Vision and Strategies around the Baltic Sea (VASAB 2010), dostępny: <http://www.vasab.org/east-west-window/documents.html>.